

Tuglas Vildest ehk mälestuste autentsusest

Merike Kiipus

Eduard Vilde ja Linda Jürmann 1905. a.

Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolises Arhiivis on säilinud viisteist Friedebert Tuglase (1886–1971) kirja¹ August Palmile (1902–1972) ning kaksikümme kaks August Palmi kirja² Friedebert Tuglasele. Kahe kauaegse sõbra kirjavahetust on iseloomustatud juba peaaegu kaks aastat tagasi Keele ja Kirjanduse veergudel.³ Tookordne publitseeritud kirjade valik põhines Eesti Kirjanduse Seltsi käsitlevatel materjalidel. Palmi ja Tuglase kirjavahetusest selgub, et vastastikune läbikäimine algas juba 1941. aastal. Kohtuti Tartus, Nõmmel, Kärknas jm. Aktiivsem suhtlemisperiood jääb ajavahemikku 1959–1970. Kuna Tuglase ja Palmi kirjavahetus sisaldab huvitavaid arutelusid memuaarikirjanduse teemal, siis on oluline, et allikmaterjalide autentsust puudutavad probleemid jõuaksid ka laiemale lugejaskonnani. Järgnevalt ära too-

dud kiri annab lisandusi nii Eduard Vilde eluloole kui ka Friedebert Tuglase ning paljude teiste tuntud isikute pagulasaastate elule ja tegevusele. Vilde temaatika kajastub mitmetes kirjades, sest Palm käsitles oma uurimustes Vilde tegevust ning Tuglasel oli alati lisada omapoolseid täpsustusi ja huvitavaid mälestusi. Eduard Vilde ja Friedebert Tuglas olid sunnitud elama võõrsil rohkem kui kümme aastat. Tuglase pagulaspõli kestis 1906. a. septembrist 1917. a. aprillini ning Vilde 1906. a. jaanuarist 1917. a. maini. Tuglas meenutabki oma kirjas põhiliselt Vilde maapaos viibimist ja tagasijõudmist Tallinna. Kommentaarides olen kasutanud väljavõtteid kaasaegsest ajakirjandusest, et näidata, kuidas võrd austati ja hinnati mõlemat kirjanikku tollases ühiskonnas.

¹ KM EKLA, f. 286, m. 12 : 28

² KM EKLA, f. 245, m. 50 : 3

³ M. Kiipus. Valik August Palmi ja Friedebert Tuglase kirju. – Keel ja Kirjandus 2002, nr. 2, lk. 124–131.

Nõmme, 18. jaan. 1966.⁴

Armas sõber Palm.

[– – –]⁵

Nüüd aga rääkigem teisest asjast.

Vahepeal tutvusin ma ka Teie artikliga “Eduard Vilde maapagulasena Soomes”.⁶ Kohtasin selles mõningaid üksikasju, millele tahaksin vastu vaielda või millele pisut lisada. Ma ei tee seda jällegi mingi avaliku poleemika pärast, vaid ainult selleks, et mu lisandused ometi kuskil säiliks, kas või meie kirjavahetuseski. Küsimus on peamiselt Teie kasutatud ebausaldusväärseist allikaist.

Peab ikka imestama inimeste mälu nõrkust, ja seda isegi siis, kui nad oma elu tähtsamaid hetki meenutavad. Mis aga veel siis rääkida, kui küsimus on mõne teise inimese aastakümnete tagusest elust. Tihtipeale sõltub asi ka usutlejast: mida ta küsib või mida tahab kuulda, et leida toetust teatud tendentsile oma uurimistöös.

Olgu siin märgitud mõned vastuvaidlust või imestlustäratavad kohad “Vaateid Vilde elusse”,⁷ mis põhjenevad säärastel mälestustel.

Lk. 101: “Mõne päeva jooksul käisid nad läbi 30–35 korterit, kuid kõik pakutavad toad olid ebarahuldavad, eeskätt sanitaarsete tingimuste poolest.”⁸ Mis imejutt see ometi on?! Ohustatud põgenikud ei leia miljonilinnas⁹ rahuldavat korterit, liiatigi et neil ju siis raha oli... Kuid mulle näib, et asjaomastele täitsa võõras oli pörandaaluse riskimisoskus ja -tahe. Vilde oli ju küllalt välismail liikunud, kuid ikka “turistina”. Vene elulaad ja keel olid talle võõrad, hoolimata käikudest sealgi!

Mina võisin tutvuda Peterburi oludega paar kuud hiljem.¹⁰ Kuigi avalik revolutsioon oli lämmatunud, siis jätkus see pinna all ometi ägedalt edasi. Säärases käärivas suurlinnas võis nagu tilk merre kaduda, ilma suuremat konspiratiivsust jälgimata. Minul oli küll võõras pass,¹¹ kuid ma mõistsin ka varsti, et seda õieti tarvis polnud. Ja kui ma sealt tagasi Tartu sõitsin,¹² siis mitte sellepärast, et oleks põhjust olnud midagi erilist karta. Kuid Vilded olid liialt “legaalsed” inimesed ja põgenemispaanika mõjus omalt poolt kaasa.

Siis Helsingi elujärgust, pärast Šveitsist tagasitulekut.¹³ Arvatavasti oleks ka Vilde võinud kuni 1909. a. alguseni oma õige nime¹⁴ all Helsingis elada, nagu teisedki pagulased. Pole teada ühtki juhust, kus kedagi oleks ahistatud enne toda daatumit. Ja ka siis pidi veel provokatsioonilise kõmu

⁴ Kiri postitati alles 22. juulil 1966.

⁵ Väljajäetud lõik käsitleb EKSi tegevust ja on avaldatud. Vt. viide 3.

⁶ A. Palmi artikkel “Eduard Vilde maapagulasena Soomes ja tema satiiriajakiri “Kaak”” ilmus Jaan Toomla koostatud kogumikus: Vaateid Vilde elusse. Lühiuurimusi Eduard Vilde 100 aasta sünnipäeva puhul. Tallinn, 1965, lk. 95–159.

⁷ Eduard Vilde juubelikogumik. Vt. viide 6.

⁸ A. Palm on oma artiklis kasutanud Vilde mälestusi: E. Vilde. Mida lootsin ja mida leidsin. – Vabadus 21. juuli 1917, nr. 26, lk. 2.

⁹ Mõeldud on Peterburi, kuhu Vilded jõudsid 1906. a. jaanuari algul.

¹⁰ 7. märtsi paiku oli Tuglas juba Peterburis.

¹¹ Tuglasel oli Aleksander Netliefi pass.

¹² Tuglas sõitis Tartusse tagasi aprilli keskel.

¹³ Vilded jõudsid Helsingisse 1906. a. juuni algul.

¹⁴ Vilde kasutas pagulaspõlves Soome sotsiaaldemokraadi Edvard Gyllingi passi.

abil (panga röövimise plaan!)¹⁵ kohaliku elanikkonna keskel vastavat “meeleolu” looma. Arvatavasti peeti põgenikke silmas ja arvatavasti liikus vene võimude agente ka Eesti Seltsis, kuid määrgata polnud midagi.

Vilde seisukorra muutis järsult “Kaagi”¹⁶ väljaandmine, s.o. kodumaise revolutsioonilise propaganda jätkamine. Sellega olid soome võimud asetatud keerulisse olukorda. “Kaagi” esimest numbrit levitati nende seisukohalt seaduspäraselt: võeti ettetellimisi vastu, avaldati kodumaiste edasimüüjate loetelu jne. Lugu muutus aga siis, kui ajakiri tunnistati keelatuks¹⁷ ja seda hakati salakaubana lugejate kätte toimetama. Kuid samade võimude suhtumist osutab veel seegi, et nad hoiatasid Vildet repressioonide eest ja lasksid tal välismaale sõita.¹⁸

Lk. 104: “... vene kasakad Helsingi ümbruses ringi kihutasid...” Seda on võimatu kujutleda. Vene sõjaväge polnud tollal Soomes nimepoolestki, välja arvatud Veabori¹⁹ ja sõjalaevastik, kuid sealgi mitte “kasakaid”. Ning mida oleksidki nad taotlenud oma “ringikihutamisega”?

Lk. 118: “Tekkis vajadus konspiratiivse korteri järele.” Vilde korter Vanhakaupunki lahes Lammassaarel polnud kuidagi “politseikindlam” kui iga teine. Seda teadsid nii teised pagulased kui ka politsei, kui vaja oli. Liiatigi oli artiklis hiljem päris selgelt jutustatud põhjustest, miks Vilde Lammassaarele asus. Küsimus polnud siin mingist konspiratiivsuse taotlemisest. Lisaks polnud see Lammassaare korter ka “primitiivsem”, vaid suhteliselt ilus ja mugav. Maja oli ainult “talupoeglikuks stiliseeritud”. Seal oleks Vildel hea olnud noil kauneil sügispäevil töötada. Ta käiski harva Helsingis, nii et ma teda tolle ühiselt Soomes veedetud aja jooksul ainult kord Eesti Seltsis nägin, kust siis ka koos Lammassaarele sõitsime.²⁰

On ekslik A. Tassalt saadud teade, nagu oleksid tollal Helsingis asuvad eesti kunstnikud eriti agaralt poliitilisest elust osa võtnud. Neist polnud ju ükski tõeliselt poliitiline pagulane ja üldiselt olid neil hoopis teised huvid (kuni spiritistlike seanssideni!). Triik sai ainult esimesest “Kaagi” numbrist kaastöölisena osa võtta.²¹ Siis sõitis ta pärast abiellumist Pariisi.²² Minagi kohtasin teda Helsingis ainult paar korda.

Lk. 106. Te kirjutate Linda Ploompuust²³ nagu tollaegsest Helsingi eestlasest. Mõeldud pole muidugi mitte Linda (keda me vist ühte viisi tunneme), vaid Leeni Ploompuu (praegune Vesterinen).²⁴

¹⁵ “Jaanuaris 1909 areteeriti Helsingis rida eesti pagulasi ja saadeti Venemaale. Ettekäändeks provokatsiooniline süüdistus, et neil olnud kavatsus Soome Riigipanka röövida! Areteeritute hulgas ka J. Teemant (oli elanud Kristjan Lätt i nime all). Mina jäin küll puutumata, kuid siitpeale oli pagulaste elu Soomes juba hoopis teine. Elasin edasi Solbackenis, olin aga Helsingis palju ettevaatlikum ega külastanud näiteks Eesti Seltsi nimepoolestki.” – Friedebert Tuglas. Eluloolised märkmed I. Tartu, 1996, lk. 17. (Litteraria ; 11).

¹⁶ Trükiti Helsingis 1906. a. Soome sotsiaaldemokraatide majanduslikul toetusel. Tegevtoimetaja Ed. Vilde, karikatuurid: N. Triik ja K. Mägi. Esimene number ilmus juuli lõpul, teine augusti lõpul ning kolmas oktoobri alguses.

¹⁷ Trükiasjade inspektori algatusel tehti poliitilisele politseile kohe esimese numbrilise ilmumise järel korraldus Kaak konfiskeerida ning mõningane kogus ajakirja numbritest likvideeriti. Konfiskeerimiskäsk kinnitati ametlikult ligi poolteist kuud hiljem esialgselt keelustamisest. Teine number ilmselt ei sattunud politsei kätte, sest seda tšensor Büsch ei retsenseerinud. Kolmas number sai tšensorilt eitava iseloomustuse ning see keelustati samuti. Teist ja kolmandat numbrit levitati Eestis salaja.

¹⁸ 1906. a. oktoobri keskpaigas informeeris Helsingi politseiülem Vildet Peterburist tulnud vahistamiskäsut ning ta sai Kopenhaagenisse sõita.

¹⁹ Suomenlinna (1918. aastani Viapori).

²⁰ Tuglas kirjeldab 1906. a. septembrikohtumist oma mälestustes – Fr. Tuglas. Mälestused. [Tallinn], 1960, lk. 280–281.

²¹ Nikolai Voldemar Triik (1884–1940), maalikunstnik, kes illustreeris Kaaki 1. numbrit pseudonüümi “Vaikne” all. 22 1906. a. sügisel.

²³ Linda Ploompuu (1903–1987), raamatukoguteadlane ja bibliograaf.

²⁴ Leeni Vesterinen (1886–1972), tõlkija ja kultuuritegelane.

Julius või Eduard Sõrmuse²⁵ osa on kogu aeg üles puhutud ja liialdatud valgustuses esineb ta Teiegi artiklis. Tõeliselt oli ta küll väga hea ja aus inimene, kuid poliitikas oli ta naiivne ja muusikas diletant. Mitte kogemata ei esitanud Vilde “Tabamata imes”²⁶ just Sõrmust (koos Rudolf Tobiasega²⁷) oma peategelasena. Ta “menu” nii välis- kui ka Venemaal põhjenes peamiselt kõmul, milles ta küll ise nii palju süüdi polnud kui ta naised. Kuid teatud tendentsi läbiviimiseks esitatakse Sõrmust ikka suure revolutsionäärina – ja selle vastu ei saa praegu keegi parata. [– –]

Kõige eelmisega ühenduses esitaksin veel ühe ulatuslikuma näite selle kohta, millistele ekslikele järeldustele võivad viia isegi asjaomaste eneste mälestused. Asi ei puutu küll Teie artiklisse, kuid ikkagi Vildesse. Küsimus on Linda Vilde andmeist, mis E. Treier üles märkinud ja mis ilmunud kogumikus “Eduard Vilde kaasaegsete mälestustes”²⁸. Seal kirjeldatakse Vildede vastuvõttu Tallinna vaksalis maapaost saabumisel ja lastakse L. Vildel lk. 117 öelda:

“... Kuid mulle tundus tookord, et Linda Jürmanni²⁹ ei sallitud suure mehe kõrval. Vist mõned organisaatorid pidasid minu laulamata kooselu temaga ebaseaduslikuks. Kui jõudsim meid ootavate autode juurde, siis meid lahutati. Mind pandi kõigepealt eraldi autosse ja see veeres kohe minema. Vilde auto tuli palju hiljem järele. Omavahel saime kokku vist alles tunni aja pärast.”

Esimesel hetkel näib see tekst riivavat tühist üksikasja, kuid sellel on ometi ulatuslikum tähendus. Ja sellepärast ei leia ma üleliigse olevat kogu lugu lähemalt valgustada – ikka “tuleviku huvides”.

Vildede vastuvõtt vaksali perroonil oli korraldatud Tallinna Kirjanduse Seltsi, “Estonia” teatri, Naisseltsi ja eesti sõdurite esindajate poolt. Kirjanikest olid kohal varstised siurulased Marie Under, Henrik Visnapuu, August Gailit, Artur Adson ja mina; peale nende veel Mait Metsanurk, Jaan Lintrop ja Sophia Vardi (Marta Lepp), kes kõik kuulusid Kirjanduse Seltsi. Teistest organisatsioonidest oli paar esindajat igauhest. Lisaks tulid mõned ajakirjanikud ja kõigepealt muidugi Ed. Vilde õde Auguste Landberg ning vahest veel mõni teinegi sugulane ja hea tuttav. Kõik kokku aga mitte palju üle paarikümne inimese. Muidugi oli vaksalis rohkesti muudki rahvast, reisi- ja juhulikult kohale sattunud uudishimulikke, ning sagin oli üldine.

Nagu näeme, kuulusid ametlikud vastuvõtjad peamiselt toleaeagsesse bohémkonda või ilmselt Vilde sõprade hulka, kellele vähimalgi määral ei võinud korda minna kellegi “laulamata kooselu”. See motiiv näib nois oludes otse naeruväärsena. Kuidas siis aga seletada Linda Vilde väidet?

Vilded olid pikkadest reisidest väsinud ja praegusest vastuvõtust ärevil. Kuid kõigepealt, Linda Vilde oli juba siis enam-vähem kurt ega saanud täielikult aru, mis tema ümber toimus. Ja lõplikult löi ta segadusse üks seik. Teatrimees Karl Jungholz oli kavatsenud lavastada Vildele hoopis erilise “triumfisoidu” (see sobis nõnda Jungholzi “stiiliga”!). Vilde paluti kohe vaksali ees ootavasse autosse, et sõita Juhkentali kasarmuisse eesti sõdurite paraadi vastu võtma. Arvatavasti

²⁵ Eduard (õieti Eduard Julius) Sõrmus (1878–1940), viuldaja ja revolutsionäär.

²⁶ Tallinn, 1912.

²⁷ Rudolf Tobias (1873–1918), helilooja ja orelkunstnik.

²⁸ Eduard Vilde kaasaegsete mälestustes. Tallinn, 1960. Koostajad Karl Mihkla ja Elem Treier.

²⁹ Linda Jürmann (1880–1966) tutvus Eduard Vildega 1904. Aasta hiljem lasksid nad trükkida väikese kaardi: Linda Jürmann Eduard Vilde abielusse astunud. Tartus, 9. sept. 1905. Teade ilmus ka ajalehes Uudised 13. sept., nr. 71, lk. 4. (“Kuulutused”). Vilde oli samal ajal registreeritud pr. Antonie Gronaaga, kellest oli juba hulk aega lahus elanud. Tsaarivõimude seaduste järgi ei saanud ta Saksamaal sõlmitud tsiviilabieliu lahutada, sest Venemaal kehtis ainult kiriklik abielu. 1920. aastal õnnestus Vildel siiski saada esimeselt naiselt lahutus. Eduard Vilde ja Linda Jürmanni abielu registreeriti 24. oktoobril 1921 Tallinna Perekonnaseisumatis.

seletati seda plaani ka Linda Vildele, kuid ta kas ei saanud sellest aru või ei kuulnudki selles saginas. Ta jäi Vilde õe hoolde ja sõitis selle koju, kuhu Vilde alles paari tunni pärast jõudis.

Meie aga kihutasime suures lahtises autos läbi linna Juhkentali poole. Autos istus viis-kuus meest: Vilde, Jungholz ja mina ning veel paar kirjanduslikku inimest. Igatahes mitte ühtki naist, kuna kogu etendus oli kavatsetudki ainult meestele. Kasarmu õuele olid sõdurid nelinurkselt rivistatud ja neid kamandas väga resoluutse häälega lipnik Hans Kruus, keda nii Vilde kui ka mina siis esimest korda nägime. Me möödusime kiirmarsil sõdurirividest, küllaltki kohmetud säärase etenduse jaoks. Tervitati. Vilde rääkis ka midagi. Siis sõitsime tagasi linna Vilde omaste korteri ette, kus vastuvõtjad lahkusid.³⁰ Linda Vilde mälestusist paistab aga, nagu ei teaks ta tänapäevani, kus ta mees vahepeal käis!

Säärased vastuvõttud olid meil tollal uudiseks. Mina jõudsin oma kodulinna kuu aega varem³¹ kui Villed, sest teekond Helsingist oli palju lühem kui Kopenhaagenist nois sõjaoludes. Mind ei võtnud Tartu vaksalis ükski hing vastu – sel lihtsal põhjusel, et keegi mu saabumisest ei teadnudki. Vist samuti oli lugu ka Villedega nende lühiajalisel Tartus viibimisel enne Tallinna tulekut. Siis aga sõitsin ma päev enne nende päralejõudmist sama Kirjanduse Seltsi kutsel sinna ja mind võeti ligikaudu niisama vastu kui neidki³² (muidugi ilma sõdurite esindajateta ja paraadita, mis – olgu see öeldud – Vildelegi ei näinud eriti meeldivat). Päev või paar hiljem oli minu esinemine “Estonia” teatrisaalis, kus kogu õhtu kava ükski täitsin. Ka Vilde oli juba selle kuulajate hulgas.³³ Tema enese õhtu oli kümme päeva hiljem.³⁴ Kuid ei neil esinemistel ega teistel koosviibimistel, mis ühiselt meie puhul korraldati, ei märganud vähimatki jahedust Vilde vastu, liiatigi kaalutlusel,

³⁰ “...Laupäeval [6. mail] sõitis Eduard Vilde. Teda vastu võtmas olid Tall. Kirjanduse Seltsi, naiseltsi, “Estonia” ning Eesti sõjameeste esitajad. Vildega ühes sõitis siia ka tema abikaasa, pr. Jürmann. Mõlemad võeti vastu lilledega. Eesti sõjamehed olid oma lippudega tulnud ning pillusid teele lillesid, kust kirjanik läbi sõitis. Vaksalist viidi külalisi Eesti sõjameeste juurde, kus sõjameeste paraad oli. Vilde tervitas soojal sõnal Eesti revolutsioonilist sõjaväge, millele mürisev elagu-hüüd järgnes. Tallinna Kirjanduse Seltsi, näitlejate ning Eesti sõjameeste poolt tervitati kirjaniku tagasitulekut. Sõjameeste juurest sõitis Vilde abikaasaga oma õemehe hr. Landbergi juurde, kus ta ajutiselt elab. Pühapäeva [7. mai] õhtul oli kitsamas ringkonnas Eduard Vilde ja Fr. Tuglas’e austamine, kus mõlemate auks kõnesid peeti ja neid elada lasti.” Eduard Vilde ja Fr. Tuglas Tallinnas. – Tallinna Teataja, 9. mai 1917, nr. 101, lk. 3.

³¹ Tuglas sõitis Peterburist Tartu 3. aprillil 1917.

³² “Parajasti viibivad Tallinnas kaks meie lugupeetavat kirjanikku: Eduard Vilde ja Friedebert Tuglas-Mihkelson, kaks emigranti, kes pikki aastaid on pidanud kodumaalt eemal elama. Tuglas sõitis reedel [5. mail] hommikuse rongiga, et siin Tallinna Kirjanduse Seltsi kutsel kõnet pidada. Teda vastu oli võtmas kitsam kirjandusline ringkond ning Eesti naiseltsi esitajad. Kirjanikule annetati lillesid...” Eduard Vilde ja Fr. Tuglas Tallinnas. – Tallinna Teataja, 9. mai 1917, nr. 101, lk. 3.

³³ “Friedebert Tuglase kõne “Estonias”, laupäeval [6. mail] oli saalitäis rahvast kokku meelitanud. Kirjaniku võeti valju käteplaginaga vastu, mis kaua ei tahtnud vaikida. Pr. E. Vilmer ütles ülistava tervituskõne, mille järele kirjanikule hulk lillesid annetati. Kõne “Revolutsioon ja kirjandus” oli asjalik, läbitõotatud nagu kõik selle kirjaniku tööd. Et kõne peatselt “Eesti Kirjanduses” ilmub, siis jätame ta pikemalt refererimata. Pärast kõnet teatab hr. Lintrop, et “Estonias” veel teine külaline viibib: Eduard Vilde. Tormilise käteplagina ja kiiduavaldusega tervitatakse kirjanikku, kes loshes seisab. Üle mitme aja viibib ta jälle kodumaal, istub esimene kord uues “Estonias”. Peale vaheaja loeb Tuglas oma uuema novelli “Taevased ratsanikud” ette, ühe oma parematest novellidest. Kaua ei taha kiiduavaldus lõppeda, kui Tuglas ettelugemise lõpetanud, nii et tal lisana veel muid palasid varemalt ilmunud töist ette tuli lugeda. Vaheajal ja lõpul annetati talle veel lillesid. Friedebert Tuglase vastuvõtmine näitab, kui suurt lugu oskame juba pidada oma parematest kirjanikkudest, kelle tööd leiavad õiglasi hindajaid.” – Tallinna Teataja, 9. mai 1917, nr. 101, lk. 1.

³⁴ “Friedebert Tuglas’e ja Eduard Vilde õhtud “Estonias” olid kahtlemata paremad, mis meil üleüldse läinud hooajal olnud. Loodame, et Tallinna Kirjanduse Selts pärast suvist vaheaga niisuguseid õhtuid jätkab. Kirjandusline publikum meil juba on – seda näitas mõlemate õhtute väljamüüdud saal.” Vilde kõne [“Demokratiline kasvatus”] “Estonias” [10. mail]... – Tallinna Teataja, 12. mai 1917, nr. 103, lk. 1.

kas keegi on kiriklikult laulatatud või mitte. Ja ometi polnud nüüd enam tegemist näputäie boheemlastega, vaid konservatiivsemagi ainesega. Kui seda jahedust hiljem kodanlikes ringkonnis avaldus, siis hoopis tõsisemal põhjuseil, hoolimata sellest, et Vilde oli siis juba ammugi “seaduslikus” abielus...³⁵

Nii võivad vildakad “mälestused” viia sohu ja rappa. Põhjuseks nõrk mälu, asjade liiga enese vinklist vaatamine või ka püüd maksu mis maksab teatud tendentsi jälgida. Viimasel ajal Vilde puhul nii rohkearvuliselt ilmunud kirjutistes avaldub just viimane suund. “Eduard Vilde kaasaegsete mälestustes” otse kubiseb neist viltulaskmistest. Eriti paha, kui sellised pseudo-mälestused järgnevate kirjandusloolaste vastuvaidlematuiks allikmaterjalideks kujunevad. [– – –]

Olen enam kui küllalt Teid nende vanade asjade meenutamisega tüüdanud ja lõpetan sellepärast.

Fr. Tuglas

22. juuli 1966

Küllap imestlete, et ma juba enam kui poole aasta eest kirjutatud kirja alles nüüd posti panen. Kuid tollal tundus kogu see kribu-krabu mulle äkki asjatuna, koguni veidrana. Alles nüüd, kirja juhuslikult uuesti lugedes, hakkas mulle paistma, et mõni koht selles võiks Teile siiski huvi pakkuda – vähemalt nende pikkade ja kuumade suvepäevade lektüürina.

Koos sellega lähevad mu parimad tervitused Teile.

Fr. T.

³⁵ Vt. viide 24.